

TEVRAT'LA KUR'ÂN'DA KURBAN KISSASI VE DALAMAN'DA BU KISSANIN SÖZLÜ GELENEĞE YANSIMALARI

Sacrifice-Related Verses in the Old Testament and Koran and its Reflection to the Oral Tradition in Dalaman/Mugla

Sibel TURHAN TUNA*

ÖZ

Eskiden olduğu gibi bugün de Türk toplumlarında and, evlenme düğün ve ölüm törenlerinde, bir başarımın kazanılmasında, evlat sahibi olma isteğinde, hastalıklardan kurtulma adına ve kurtulduktan sonra teşekkür ve kötülüklerden korunmada, mal, mülk sahibi olma isteğinde ve daha pek çok durumda ibadetin önemli bir bölümünü teşkil eden kurban sunumu ile karşılaşmaktayız.

Bu çalışmada en az insanlık tarihi kadar eski olan “kurban” kavramından hareket edilerek, eski Türklerde kurban kültü üzerinde durulup, semavî dinlerde kurban ve kurban kıssasına değinilmektedir. Makalede; Dalaman-Muğla’da halk arasında kurban kıssası ile ilgili yapılan derlemelerden hareketle bu inanmalar dini kitaplarla karşılaştırılıp halk inanmalarının geleneksel hale gelebilmesi için hangi aktarımlarla ne ölçüde değiştirildiği verilmeye çalışılmaktadır. Böylece kıssanın tarihin seyri içinde bir bölgedeki kültürel aktarımı sergilenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kurban, Kurban kıssası, kutsal Kitaplar, sözlü gelenek

ABSTRACT

Today, as it was before, in Turkish societies we have been facing with sacrifices that constitute important part of worship in oath, funeral, wedding ceremonies, achieving a success, desiring to have a child, desiring to get rid of diseases and after being saved in order to be thankful and being protected evilness, wishing to have properties and in more situations.

In the present study, based on the concept of “sacrifice”, as old as the human history, the cult of sacrifice existing in ancient Turks is elaborated and the practice of sacrifice and verses related to this practice in supernal religions have been mentioned. In the article, it has been tried to present that the folkloric believes have changed so that they could be traditional by comparing the oral works produced on the concept of sacrifice and how it is mentioned in holy books in Dalaman, Mugla. So, cultural transfer of this ritual in a region in progress of history has been presented.

Key Words

Sacrifice, the ritual of sacrifice, sacred books, oral tradition

1- Giriş ve Kurbanın Tanımı

Eski çağlardan bu yana kültürümüzün bir parçası olan kurbanın kelime olarak taşıdığı anlamlar, Türk Dil Kurumunun “Türkçe Sözlüğünde şu şekildedir: “1. *Dinin bir buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan.* 2. *Müslümanlarda kurban bayramı.* 3. *Bir ülkü uğrunda feda edilen veya kendini feda eden kimse.* 4. *Bir kazada veya bir felakette ölen kimse.* 5. *Bazı bölgelerde*

seslenme sözü olarak kullanılır” (Türkçe Sözlük: 1988).

Dilimize yerleşmiş olan kurban sözcüğünün kökü olan “krb” da Arapça’da yakınlaşma, bir bakıma akrabalık kurma anlamı taşımaktadır (Erginer 1997: 17). Kurban, Allah’a manen yaklaşmak maksadı ile sunulan şeydir (İslam Ans.,1950:6.c,2.ksm). Kur’an’da çeşitli sûrelerde 27 defa geçen kurban, islâmî terminolojide yılda bir defa Zilhicce ayının 10. gününde, Hz. İbrahim’in oğlu

* Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Muğla Üniversitesi Türk Dili Okutmanı. sibelatuna2002@yahoo.com

İsmail'i Allah'a kurban etme fedakârlığının göstergesi olarak kesilen hayvanı dile getirir (Özkan 2003: 12).

Son olarak Sedat Veyis Örnek'in kurban tanımına yer vereceğiz: Örnek'e göre; "ibadetin önemli bir bölümünü teşkil eden kurban, doğaüstü alana giren kudretlerle barışıklığı sağlamak, onların verdiklerine teşekkür etmek ve onlardan bir şeyler istemek için sunulur" (Örnek 1971: 87.B).

2- Eski Türklerde Kurban

Yeryüzündeki başlıca dinlere göz attığımız zaman genelde "kurban" ritüeli ile karşılaşırız. Dinlerdeki kurban ritüelinin gerisinde yatan temel fikir, inanılan yüce varlığa ya da varlıklara duyulan kabulleniş, saygı ve takdis sonucu "yakınlaşmak" bütünün bir parçası olduğunu hissettirebilmek amacı taşımaktadır. Bu kurban genel olarak, kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılır. Türklerde de durum aynıdır. Eski Türkler, tabiatla bir takım gizli güçlerin varlığına inanırdı. Bu tabiat varlıklarının canlılık (animizm) ilkesine göre birer ruhları olduğu tasavvur edilirdi (Önal 2003: 99-124). Dolayısıyla Türkler, bunların ruhlarına, atalara ve Tanrı'ya saygı ve sevgi belirtisi olarak kurban adamayı bir inanç haline getirmişlerdir.

Bilindiği üzere Türklerin en eski inanmalarını Şamanizm oluşturur. Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların İç Asya ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığı ile gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu 2000: 15). Ayrıca günümüzde Ural - Altay'da ve Orta Asya Türkleri ile Anadolu Türklerinin inanç yapıları içerisinde Şamanizm'in yaygın izleri hâlâ devam

etmektedir. Şamanizm'de doğum, evlenme, ölüm ve kurban törenleri şamanlar tarafından idare edilir (Aydın 2002: 67-73). Şamanist Türklerde her ayın için mutlaka kanlı ve kansız "kurban" sunulur. Abdülkadir İnan'a göre, kansız kurbanlar şu şekildedir: Saçı (libation), yalma (ağaçlara ve şaman davuluna bağlanan paçavralar), tösleri (ongon) yedirme (ağızlarını yağlama), ateşe yağ atma ve şarap serpmeye gibi. Kansız kurbanların en önemlileri ruhlara bağışlanarak başıboş salınan hayvanlardır. Bu hayvanlar genelde sahibinin yaptığı bir adak için saklanırlar. Bunların, sütü sağılmaz, yünü kırılmaz, ve bu hayvanlara yük vurulmaz. İdik¹ denilen bu hayvanlara kadınların dokunması yasaktır ve ayrıca kadınlar kurban törenlerine de katılmazlar (İnan 1987: 618). Radloff da Sibirya'dan Seğmeler'de eski Altay Türklerinde şaman kültürünü anlatırken benzer şeyleri vurgular (Radloff 1994: 21-22). W. Eberhard; Çin'in Şimal Komşuları adlı kaynakta H'Yung -nu kavimlerinden olan TU-CÜE'ler (Türkler) hakkında bilgi verirken "kurban" konusuna da değinir. Adı geçen kaynağa göre, ölü merasimlerinin yanında her yıl ecdat mağarasına kurban kesilir (Eberhard 1996: 69-80). Bahaeddin Ögel'e göre; kurban Eski Türklerde daha çok kutlu değer üzerinde kesilir. MÖ. 53 yılında Hun Hakanı Huhanyeh Han, kutlu dağlar üzerinde kutlu bir beyaz at kurban etmiştir (Ögel 1993: 456-485).

Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları I, "Ayinlerde Şiir" bölümünde; Eski Türk hayatında başlıca üç büyük ayinden söz eder. Bunlar üçünde de kurban ayini bulunan Şeylan, Sığır ve Yuğ'dur. Şeylan - şölen; Oğuz boylarının kurban ziyafetlerinden ibarettir. Köprülü'ye göre, "dinin en iptidai şekillerinden en

yüksek şekillerine kadar bütün derecelerde göze çarpan bu kurbanların esası, ma'budu da ziyafete iştirak ettiren ortaklıktan başka bir şey değildir." Fakat Oğuz boylarının şölenlerinde başka kavimlerin kurban ziyafetinde mevcut olmayan özel bir hal vardır ki o da şölenle her boya, kurbanın belirli uzvunun verilmesidir. Bu belirli et parçalarına söğük denir (Köprülü 1989: 72). Ziya Gökalp'e göre de Oğuzların altı uz'un (aşiretinin) her birinin birer sökülü bulunur. Böylece boy beyleri şölenle (milli ziyafet) kesilen kurbanların etinin her yerini yiyemezler. Her Uz'un boy beyleri, etlerin yalnız sökülü ya da söğük denilen belirli parçalarını yiyebilirler (Gökalp 1989: 47). Sencer Divitçioğlu da Oğuzlarda "ülüş simge sistemi" üzerinde dururken et paylarının önceden belirlendiğini vurgular (Divitçioğlu 2003: 45). Ögel'e göre eski Türklerin bahar bayramlarının en önemli olayı kurban törenidir (Ögel 1971: 151-156). Tabgaçlarda ilk ve sonbaharda atalara kurban sunulur, toprak makamındaki taş evde kesilen kurbandan sonra civara kayın ağaçları dikilir. Sonra bunlardan "kutlu ormanlar" meydana gelir (Kafesoğlu 1995:289-291). XI. yüzyılın ilk yıllarında tamamı ile Müslüman olarak Horasan'a geçen Selçuk Oğuzlarında, Dede Korkut hikâyelerinde de kurban geleneğinin izleri görülür. Abdülkadir İnan, "Beltir Türklerinde Gök Tanrı'ya Kurban Töreni" adlı makalesinde Beltir (Yenisey)Türklerinin eskiden beri sürdürdükleri kurban geleneğinin günümüze yansımalarını kaleme almıştır (İnan 1987: 215-221).

Eski Türk toplumlarında, ister animistik, ister totemistik, isterse şamanistik esash olsun kurban toplumsal yönü ile toplum birliğine süreklilik kazandırıcı, dayanışmayı arttırıcı, tinsel yapıyı

güçlendirici ve kuşaklar arasında bağ kurma işlevlerini yerine getirmektedir (Erginer 1997: 132). Böylece kutsal olan yinelenmektedir.

3- Üç Kutsal Kitapta Kurban ve Kıssası

3.1.Tevrat'ta Kurban ve Kıssası

"Yunan ve Latince Biblia, Avrupa dillerinde Bible, Biblia, vb. adlarla bilinen kutsal kitap, Ahdı Atik (Eski Ahit) ve Ahdı Cedid (Yeni Ahit) adları verilen iki ana bölümden oluşmuştur. Eski Ahit (Tora) ülkemizde Tevrat, Yeni Ahit (Evangile) ise İncil olarak tanınmaktadır. Tevrat'ın içerdiği kitapların çoğunluğu İbranice ve Aramice, İncil ise Yunanca kaleme alınmıştır. Tevrat'ın ele geçen en eski belgeleri İbranice olup, İÖ. I. Yüzyıla aitti" (Erginer 2003: 95-150). Tamamı otuz dokuz kitaptan oluşan Eski Ahit'in hemen her kitabında kurban konusuna değinilmiştir. Tevrat'ta yer alan kurbanlıklar kanlı ve kansız olarak iki grupta toplanmaktadır. *"İbraniciler gelmeden önce Kenan ülkesinde, yeni doğmuş çocukların kurban edildiği bilinmektedir. Yahudiler, İbrahim ile insan kurban etme yerine hayvan kurban etmeye geçmişlerdi"* (Erginer 1997: 96).

Müslümanlar arasında İbrahim Peygamber olarak bilinen ve yaptığı kurban uygulaması Muhammed Peygamber tarafından Müslümanlara "vacip" kılınan Abram, Yahudi dininin ilk kurucusudur (Turan 1990: 90). İbrahim Peygamber, uzun yıllar çocuksuz kalır. Fakat daha sonra ilerleyen yaşına rağmen iki eşinden de çocukları olur. Tevrat'taki kurban kıssasında Tanrı İbrahim'i sınamak ister ve ilk eşi Sara'dan olma İshak'ı kendisine yakılan kurban olarak takdim etmesini bildirir² (Tekvin Bab, 22). İncil'de de kurban olarak seçilen çocuğun İshak

olduğu bildirilmektedir: *“İmanla İbrahim imtihan olunduğu zaman, İshak’i takdim etti; ve kendisine senin zürriyetin İshak’ta çağrılacaktır. Denilmiş olan ve vaitlere nail olan zat, Allah’ın ölümlerden bile kıyam ettirmeye kadir olduğunu sayarak biricik oğlunu takdim ediyordu; ve bir temsil ile onu oradan geri aldı”* (İncil/İbraniler 11/17-19).

3.2. İncil’de Kurban

İncil’de kan akıtılarak günahlardan arınılamayacağını belirten İsa, ümmetine kurban bağlamında kan akıtmamasını öğütler. G. Erginer’e göre; *“İsa dininde kanlı kurban yoktur. İncil’de kurbanla ve İsa’nın çarmıha gerilmesi ile ilgili temel felsefe; İsa’nın kendisini insanlık ve onun günahları için kurban etmesi üzerine kuruludur. O, son kurbandır. Bu yüzden Hristiyanlıkta kanlı kurban yoktur”* (Erginer 1997: 104-105). İncil’de İsa ve on iki öğrencisinin “Fıfış Bayramı” dolayısıyla birlikte yedikleri bir yemekten söz edilir. Bu, İsa’nın son mucizelerinden birini gösterdiği yemek, çeşitli resamlara konu olan “Son Akşam Yemeği” olarak bilinir. Tevrat, Çıkış 12’de belirtilen bu tören, kurban ögesinin de yer aldığı bir tür kurtuluş bayramıdır. İsa ve öğrencileri bu yemekte kurban eti yiyerek şarap içerler. Hristiyan “The Eucharist, Communion” ayinlerindeki beyaz ekmeğe ve kırmızı şarap ritüeli temelde İsa’nın on iki öğrencisi ile birlikte yediği Fıfış yemeğine bağlanmaktadır. İsa’nın yemekte belirttiği gibi ekmeğe onun etini (bedeni), şarap ise onun kanını simgelemektedir. Bu kan günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan kandır (Erginer 1997:104-105).

3.3 Kur’ân’da Kurban ve Kıssası

Kur’ân’da hangi oğlun kurban için seçildiği belirtilmemektedir. Müslümanlar arasındaki inançta ve Anadolu Müs-

lüman halkı arasında İbrahim, İshak’i değil, ikinci eşi Hacer’den olma İsmail’i kurban etmek istemiştir. İlk doğanın kurban edilmesi kuralı ve Kabe’nin yapılması sırasında İbrahim’e İsmail’in yardımcı olması, Müslümanların soyunun İsmail’den geldiği inancı Müslümanları bu kanıya yöneltmiştir (Erginer 1997: 97). Ayrıca, Kur’ân’da Saffat Süresi 112. Ayette *“Bir de onu, iyi insanlardan bir peygamber olmak üzere İshak ile müjdeledik”* cümlesinin kurban kıssasından hemen sonra gelmesi kurban edilmek üzere seçilen çocuğun İsmail olduğunu kuvvetlendirmektedir.

Kur’ân’da kurban kelimesi çeşitli Sürelerde geçmektedir. Konumuz gereği sadece kıssanın geçtiği Saffat Süresi âyetleri aşağıdaki bölümde ayrıntılı ele alınacaktır. Burada, Hacc Süresi 22/34,35,36,37. Âyetleri ile Kevser Süresini (108/2) konumuz ile ilintisi bakımından vurgulayacağız:

“Tâ ki kendi menfaatlerine şahid olsunlar; Allah’ın onlara rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurban ederken O’nun adını ansınlar. Siz de bunlardan yiyecek, çaresiz kalmış yoksulu da doyurun. Her ümmet için, Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanların üzerlerine O’nun adını anarak kurban kesmeyi meşrû kıldık. İşte kurbanlık deve ve sığırları Allah’ın size olan nişanelerinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Bağlı halde keserken üzerlerine Allah’ın adını anın. Yan üstü düşüp ölünce onlardan yiyecek, isteyene de istemeyene de verin. Şükredersiniz diye onları böylece sizin buyruğunuza verdik. Bu hayvanların ne etleri ve ne de kanları Allah’a ulaşacaktır. Allah’a ulaşacak olan ancak sizin O’nun için yaptığınız gösterişten uzak amel ve ibadettir. Size doğru yolu gösterdiğinden, Allah’ı

yüceltmeniz için onları böylece sizin buyruğunuza vermiştir. *Ey Muhammed! İyilik yapanlara müjde et*" (Kur'an /Hacc Süresi 22/34,35,36,37).

Ayrıca Kevser Süresinin 2. Âyeti ile de Müslümanlara; gerekli şartları taşıdığı takdirde kurban kesmek zorunlu kılınmıştır. "*Öyleyse, Rabbin için namaz kıl, kurban kes*" (Kevser/108/2).

4. Tevrat ile Kur'an'da Kurban Kıssası ve Dalaman'da Kıssanın Sözlü Geleneğe Yansımalarının Mukayesesi

Çalışmanın genel çerçevesini çizdiğimiz giriş bölümünden sonra gelişme bölümünde, çalışmanın asıl amacını oluşturan Dalaman yöresi sözlü geleneğinde kurban kıssası ve Tevrat ile Kur'an'da verilen kurban kıssalarının benzer ve farklılıkların ortaya konulduğu mukayese çalışmasına yer verilmektedir.

Dalaman, Muğla ilinin turizm bölgesi ilan edilmiş yaklaşık 26.000 nüfuslu bir ilçesidir. İlçe merkez mahalleleri ve köylerde yapılan çalışmada toplam *on yedi* kaynak şahıs ile görüşülmüştür. Doğum tarihleri itibari ile kaynak şahısların; en yaşlısı 1912, en genci ise 1969 doğumludur. Kaynak şahısların hepsi Sünnî itikâtına sahiptir (KŞ⁹9,13,14 Hacıdır). Kaynak şahıslar ile görüşmeler Eylül 2008'de yapılmıştır. Kur'an'daki kıssa ve derleme metinlerden hareketle konu aşağıdaki şu alt başlıklar halinde incelenmektedir:

4.1. Hz. İbrahim Peygamberin Duası ve Çocuksuzluk Motifi

Çocuksuzluk motifi genelde anlatıya dayalı halk edebiyatı ürünlerinde sıklıkla görülen uluslar arası bir motiftir. Kurban kıssasında da karşımıza çıkan bu evrensel motife Tevrat'ta hiç değinilmezken Kur'an'da bu bölüm şöyle veri-

rir: Hz. İbrahim, "*Ey Rabbin! Bana iyi insanlardan (olacak çocuklar)ver⁴*" der (Saffat/37/99,100).

Dalaman'da yapılan derleme çalışmasında ise, kıssanın bu bölümü şu şekilde gelişir: Hz. İbrahim Peygamber, Allah'tan bir çocuk (KŞ: 1,2,3,4,6,7,11), oğlan çocuğu (KŞ: 5,9,12,14,15), çocuklar (KŞ: 10,13) ister.

Devamında eğer dileği yerine gelirse en kıymetlisini (mal, hayvan ...vb.) (KŞ: 4,6,7,9,11,14), doğan bu çocuğunu (KŞ:1,3), ilk çocuğunu (KŞ:10), doğan erkek çocuğunu (KŞ: 5,15), en sevdiğini (KŞ: 12,16), çocukların içinden bir tanesini (KŞ:13) Allah'a kurban edeceğini söyler.

4.2. Çocuğun Dünyaya Gelişi - Kurban Durumu

Tevrat'ta bu bölüme hiç değinilmezken Kur'an'da; "*Biz de ona uslu bir oğul müjdeledik*" (Saffat/37/101). şeklinde verilir. Dalaman'da derlenen sözlü anlatılarda bu bölüm şöyle gelişir: Oğul İsmail dünyaya gelir (KŞ: 3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15). Maddi durumu iyi olmadığı için baba oğluna kurban kesemez ve oğlunu da kurban etmeye kıyamaz (KŞ:2). Oğul İsmail'in dünyaya geleli bir ay olur ve İbrahim Peygamber, Allah'a verdiği söz aklına geldiği halde çocuğunu kurban etmeye kıyamaz (KŞ:1).

4.3. Hz. İbrahim Peygamberin Rüyası (Peygamberin Sözü'nün Hatırlatılması) ve Çocuğun Yaşı

Kur'an'da çocuğun yaşı; "*babası ile beraber yürüyüp gezecek çağa erişince*" (Saffat Süresi//37/102) şeklinde belirtilirken kıssanın bu bölümü Tevrat'ta verilmez. Dalaman'da ise kıssanın bu bölümü ile ilgili olarak çocuğun yaşı sorusuna farklı cevaplar verilirken bazı kaynak şahıslardan ise bu soruya yanıt alınmadı. Çocuğun yaşı ilgili tahminler

küçükten büyüğe doğru şu şekilde sıralanabilir:

Çocuğun kurban edilmek üzere götürülme yaşı “iki” dir. Çünkü o günden bu zamana kadar kesilen kurbanlıklar iki yaş ve üzeridir (KŞ10). Diğer kaynak şahıslar ise şu yaşları tahmini olarak verirler: Dört- beş yaş (KŞ:2); beş,altı yaş (KŞ:1); altı, yedi yaş (KŞ:5,13) kesin olarak verilen yaş yedi (KŞ:15); yedi, sekiz yaş (KŞ:7); on, on iki yaş (KŞ:3); on ik, on üç yaş (KŞ:16).

Kıssanın devamı Kur’ân’da şu şekildedir: *“Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince -Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum. Bir düşün ne dersin? Dedi. O da cevaben: -Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi”* (Saffat /37/102).

Tevrat’ta ise; Allah Hz. İbrahim’i denemek ister. Bunun için Oğlu İshak’ı alıp Moriya diyarına gitmesini ve orada kendisine oğlunu yakılan kurban olarak takdim etmesini ister. *“...Ve bu şeylerden sonra, vaki oldu ki, Allah İbrahim’i deneyip ona dedi: Ey İbrahim; ve o: İşte ben dedi. Ve dedi: Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshak’ı al ve Moriya diyarına git ve orada sana söyleyeceğim dağların birinin üzerinde onu yakılan kurban olarak takdim et (Tekvin 22/1-13).”*

Kutsal kitaplardaki kıssaların bu bölümünü karşılaştığımızda; Kur’ân’da çocuğun adı verilmezken Tevrat’ta İshak olarak belirtilir. Derleme yapılan kaynak şahısların hepsinde ise çocuğun adı İsmail olarak verilir. Ayrıca, Tevrat’ta sunum; “yakılan kurban” şeklinde olurken Kur’ân’da “boğazlamak” şeklinde belirtilir. İki kıssa arasındaki diğer önemli bir fark ise; Kur’ân’da rüya ile haber verilirken Tevrat’ta ise doğrudan

seslenme ile haber verilir. Dalaman’da ise; kıssanın haber verme bölümünde farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yüzden, incelerken bu bölümü alt başlıklara ayırmayı uygun bulduk.

4.3.1. Rüya: İbrahim Peygamber Allah’a verdiği sözü unuttur. Allah, bunu rüyasında hatırlatır (KŞ: 3,5,6,7,9,13). Rüyada İbrahim Peygambere “eğer dileği yerine gelirse en sevdiğini kurban edeceği” sözü hatırlatılır. Niçin sözünü yerine getirmediği sorulur (KŞ:12). İbrahim Peygamber Allah’a verdiği sözünü yerine getirmeyince rüyasında üç kez verdiği söz hatırlatılır (KŞ:15). Kaynak kişilerin belirttiği sadece “rüya görülmesi” motifi Kur’ân ile örtüşür. Onun hari-cindeki bilgiler Kutsal kitaplarda yoktur. (Hz. İbrahim’in oğlu olursa onu Tanrı’ya kurban edeceği motifi kutsal kitaplarda verilmez. Taberi Tarihinde ise; peygamberin bir oğlu olması için Tanrı’ya dua ettiği, duası kabul olunca bunun kendisine rüyasında hatırlatıldığı rivayetler halinde bildirilir. Kendisi yerine büyük bir kurbanlığın fidye olarak gönderildiği çocuğun İsmail ya da İshak olabileceğine dair rivayetlere de yer verilir (Taberî 1991: 358-394).

4.3.2. Soru: Kaynak şahsın belirttiğine göre, çocuk beş-altı yaşlarına gelince Allah tarafından, Cebrail aracılığı ile İbrahim Peygamber’e verdiği söz ile ilgili bir soru sorulur. (Ya İbrahim, sen bu çocuğu kurban edecektin, neden etmedin?) Çocuk daha bir aylıkken İbrahim Peygamberin aklına vermiş olduğu “söz” gelir; fakat çocuğuna kıyamaz. Çocuk büyür gider fakat yine yapamaz. Allah’tan böyle bir soru gelince sözünü yerine getirmesi gerektiğini anlar (KŞ:1).

4.3.3. Hatırlatma: Çocuk dört - beş yaşlarına gelince Allah, İbrahim Peygambere doğacak çocuğunu kurban etme

sözünü hatırlatır (KŞ:2).

4.3.4. Nidâ ile haber: İbrahim Peygamberin çocuğu büyüyünce Peygamber, Allah'a verdiği sözü yerine getirmek için at, deve, koyun ve sığır (KŞ:11), yüz bin deve, at, koyun (KŞ:14), kurbanlık olarak sunar. Fakat ne kestiye (KŞ:4) kabul olunmaz (KŞ:11,14). Daha sonra Allah seslenerek “ En değerlini istiyorum” der (KŞ: 4,11,14,16).

4.4. Hz. İbrahim Peygamberin Durumu Ailesine Duyurması ve Çocuğun Hazırlanışı:

Kıssanın bu bölümü Kur'ân'dan farklı olarak Tevrat'ta şu şekilde geçer: “...Ve İbrahim sabahleyin erken kalktı ve eşeğine palan vurdu ve kendisi ile beraber uşaklardan ikisini ve oğlu İshak'ı aldı; ve yakılan kurban odunlarını yardı ve kalkıp Allah'ın kendisine söylemiş olduğu yere gitti” (Tekvin 22/1-13). Eliade; bu durumu şöyle ifade eder: “*Morfolojik açıdan bakıldığında İbrahim'in oğlunu kurban edişi Eski –Doğu dünyasında sıkça uygulanan ve İbranilerin Peygamberler dönemine kadar sürdürdükleri, ilk çocuğun kurban edilişi pratiğinden başka bir şey değildir*” (Eliade 1994, Erginer'den 1997: 102) .

Kur'ân'da ise bu bölüm derleme metinlerinde olduğu gibi ayrıntılı verilmez. Sadece yukarıda da belirttiğimiz gibi Saffat Sûresinin 102.Âyetinde İbrahim Peygamber, rüyasını oğluna anlatır. Oğlu da babasına ne emir olunuyorsa onu yapmasını ister. Önce Allah'a sonra da babaya bir boyun eğiş vardır. Çünkü bu çocuk bir önceki ayette de belirtildiği gibi “uslu” bir oğuldur.

Saffat Sûresinde yer alan kıssanın bu bölümü Dalaman'da, bazı kaynak kişilerce şu şekilde anlatılır: Hz. İbrahim; çocuğu olursa Allah'a bir söz verdiğini eşine ve oğluna (KŞ: 3,5,9,13,14,15,16)

sadece oğluna (KŞ: 6,10,11,12) söyler. Diğer kaynak kişilerce bu bölüm bilinmiyor (KŞ: 1,2,4,7,8). Daha sonra peygamber, oğlunu Allah'a adayacağı için, eşinden çocuğunu yıkayıp ona yeni giysiler giydirmesini (KŞ:13,14,15) ister. Hacer Ana, çocuğa abdest aldırıp (KŞ: 14,15) ellerini ve ayaklarını kınalar (KŞ:14,16). Günümüzde kurbanlığa abdest aldırıp süsleme âdeti de buradan kalmaz (KŞ:14,15). Çok eskiden ailede en çok sevilen çocuk kurban edildiği için baba da bunu oğluna söyler. Oğlu da dünyada yaşayıp günahkâr olmaksızın doğrudan cennetlik olmak için “kurban” olmak istediğini babasına söyler; fakat bu oğul, babanın en sevdiği oğlu olduğu için İbrahim peygamber onu kurban etmeye gönülsüzdür (KŞ:17).

4.5. Çocuğun Kurban Olarak Sunuluşuna Engel (Şeytan Engeli)

Tevrat'ta ve Kur'ân'da bu bölüm ile ilgili bir bilgi verilmez. Kurban kıssası, Taberî Tarihinde bizzat ravîlerin de adları belirtilerek çeşitli rivâyetler halinde verilmiştir. Dikkat çekici olan önemli bir nokta; verilen rivâyetlere benzer örnekler derleme sahası olan Dalaman'da da karşımıza çıkmıştır. Aşağıda öncelikle yazılı metin olan Taberî tarihinden örnekler ve ardından da derlenen sözlü metinlerden yazıya aktarılan benzer anlatılar verilecektir. Taberî'nin Muhammed Bin Sinan El Kazzar'dan (Adı geçen kaynakta o kişinin de rivayeti kimlerden dinlediği isimler halinde sıralanır.) dinlediği rivayet şu şekildedir: “*İbrahim'e hac amellerini yerine getirmesi emredildikten sonra şeytan Mes'a'da (Safa ile Merve arasında) İbrahim'in karşısına çıkageldi. İbrahim ona yedi kere taş attı. Bunun üzerine şeytan onun üzerinden uzaklaştı. Bundan sonra Cümret-i Vusta'da (ikinci taş atılan yerde) tekrar karşısına çıktı.*

İbrahim, yine şeytani yedi defa taşa tuttu. Şeytan yine onun yanından uzaklaştı. Sonra İbrahim, İsmail'i yüzükoyun yere yatırdı"...(Taberî 1991: 379).

Adı geçen eserde konu ile ilgili bir başka rivayete (İbn Humeyd Rivâyeti) göre; İblis, İsmail'in kurban edilmesini engellemek için önce Hz. İbrahim'i, sonra da İsmail'i, daha sonra da İsmail'in annesi Hacer'i kandırmaya çalışır. Fakat başarılı olamaz (Taberî 1991: 375).

Dalaman'da sözlü kültüre bu bölüm şöyle yansımıştır: İsmail ile babası kutsal görevi yerine getirmek üzere yolda giderlerken şeytan İsmail'e musallat olur. Ona: "Baban seni kesmeye götürüyor!" der. İsmail ise: "Babam Allah'ın emrinde başka bir şey yapmaz lanet şeytan!" deyip yerden bir taş alıp şeytana atar. Şeytanın bir gözü kör olur. Günümüze kadar ulaşan "kör şeytan" deyiimi buradan gelmez. Şeytan iki defa daha çocuğu kandırmayı dener ama başaramaz. Hac farızasında "şeytan taşlamak" buradan gelmiştir (KŞ:5,6,7,13,15). KŞ11'e göre; şeytan yolda çocuğa engel olmaya çalışır, O da her seferinde şeytani taşlar. Çocuk üçüncü defa taş attığında şeytanın bir gözünü kör eder (KŞ:9). KŞ 14'e göre ise; baba ile oğul yolda "kutsal görev" için emir olunan yere doğru giderlerken şeytan, onlara engel olmaya çalışır. Hz. İbrahim, "büyük şeytan"a üç kez taş atıp onun gözünü kör eder. (Kör şeytan deyiimi bu olaydan gelir ve bugün de kullanılmaktadır) İsmail de "küçük şeytan"ı üç kez taşlar. Diğer kaynak şahısların bu konuda bir bilgisi yoktur (KŞ:1,2,3,4).

4.6. Çocuğun Tanrı'ya Sunuluşu

Tevrat'ta bu bölüm şöyle geçer: "... İbrahim üçüncü günde gözlerini kaldırıp uzaktan o yeri gördü. Ve İbrahim uşaklarına dedi: Siz burada eşikle beraber kalın, ve ben çocukla beraber oraya gide-

ceğim; ve secde edip yanınıza döneriz. Ve İbrahim yakılan kurban odunlarını alıp oğlu İshak'a yükletti ve ateşi ve bıçağı kendi elinde taşıdı, ve onların ikisi birlikte gittiler. Ve İshak babası İbrahim'e söyleyip dedi: Ey baba, ve dedi: İşte ben oğlum. Ve dedi: İşte odun ve ateş; fakat yakılan kurban için kuzu nerede? Ve İbrahim dedi: Oğlum, yakılan kurban için kuzuyu Allah kendisi tedarik eder. Ve onların ikisi birlikte gittiler. Ve Allah'ın kendisine demiş olduğu yere vardılar; ve İbrahim orada bir mezbah yaptı, ve odunları dizdi, ve oğlu İshak'ı bağlayıp onu mezbah üzerine, odunların üzerine koydu"

(Tekvin 22/1-13).

Kur'an'da ise bu bölüm şöyle belirtilir: "*Her ikisi de Allah'ın emrine teslim olurlar ve İbrahim onu tutarak şakağının üzerine yıkar*" (Saffat/37/103). Görüldüğü gibi Tevrat'ta çocuğun kurban edileceğinden haberi yoktur ve babasına yakılan kurban için kuzunun nerede olduğunu sorar. Baba ise, soğukkanlı bir tavırla (bu bölümde babanın önceden hissettiği zannına kapılıyoruz) kuzunun Allah tarafından tedarik edileceğini söyler. Peygamber, oğluna yine bir açıklama yapmadan onu hazırladığı mezbah üzerine yatırır. Kur'an ile Tevrat'ın uygulamada olmasa bile fikirde benzeştiği yön; İbrahim Peygamberin Allah'ın emrine teslim olmasıdır.

Dalaman'da bu bölümün sözlü kültüre yansımaları birbirinden farklılıklar gösterir.

4.7. Çocuğun kurban olarak takdir edilmeye hazırlığı

Çocuğun bağlanması motifi Tevrat'ta ve sözlü anlatılarda karşımıza çıkmaktadır.

Peygamber, çocuğu taşa (KŞ:3,8,10); mermere (KŞ:6); yere (KŞ:4,5) yatırır.

İbrahim Peygamber çocuğunu kibleye çevirip yatırır, bugün de kurbanlıklar kibleye çevrilerek kesilir (KŞ:1). İsmail gözlerini bağlatır. Sebebi ise babasının insanî duygulara kapılıp oğlunu kurban etmekten vazgeçmemesi içindir (KŞ:2,3,5,8,13,14,15,17). İbrahim Peygamber, çocuğun ellerini bağlar (KŞ:2,17). Çocuk babasına eziyet etmemesi için gözlerini (KŞ:13), ellerini ve ayaklarını (KŞ:6,12,15,16) bağlatır.

İbrahim Peygamber oğlu İsmail'i yaklaşık 500 kiloluk bir taşa yatırır ve şöyle der: "Ben Allah'tan keşke servet dileyseydim. Evlat diledim! Sen oldun. Şimdi de en kıymetlim sen olduğun için Allah'a sözümü yerine getiriyorum." Oğul İsmail tüm bunları kabul eder ve "baba beni tez kes" der. Peygamber üç defa tekbir getirdikten sonra: "Velilillâhil Hamd" deyip bıçağı çocuğun boğazına götürür (KŞ:9).

KŞ12'ye göre; İbrahim Peygamber, oğlunu kurban etmeye karar verir fakat oğluna yine kıyamaz. Durumu çocuğa söyler. Çocuk da babasını ikna edip "Yalnız benim kanlı elbiselerimi anneme gösterme" der. Benzer bir rivayet Taberî tarihinde de karşımıza çıkar. Taberî'nin İbn Humeyd'den naklettiği rivayette oğul İsmail, kendisini kesmeden önce babası İbrahim Peygambere şu tavsiyelerde bulunur: "*Beni boğazlamak istiyorsan el ve ayaklarımı sağlam olarak bağla ki, kanımdan sana bir şey isabet etmesin, aksi takdirde sevabım eksilir, ölüm hali ağır olduğu için, bıçağın kesmesini duyduğum vakit ıstırah çekebilirim, bıçağını bile ki, beni çabuk öldürsün, ben de ıstırahat etmiş olurum. Boğazlamak için yatırdığın vakit yüzüm koyun yatır, alnım yere dokunsun, yan yatırma çünkü bu taktirde, yüzümü görünce kalbinde şefkat hissi doğar da Tanrı'nın emrini ye-*

rine getirmekten seni alıkoyar, diye korkuyorum .Gömleğimi anneme götürmeyi münasip görürsen, bu annem için bir teselli olabilir, dedi" (Taberî 1991: 377).

İsmail kurban edilmeden önce, insanî duygular sebebi ile babasını zahmetten kurtarmak ister. Fakat İsmail, daha sonra bu isteğinden vazgeçer. Böyle davranırsa Allah'ın emrine direnmiş olacağını düşünerek önce Allah'a sonra da babasına gönüllü olarak teslim olur (KŞ:15).

Eskiden kurban "ilk erkek" evladından yapılırmış. İbrahim Peygamber bıçağı eline alır. Çocuk o anda babasının gözlerinin içine bakar. Baba İbrahim Peygamber, o vakit bu duruma dayanamaz ve "Allah'ım ben bunu kesemeyeceğim, bu adet burada kalsın, bitsin!" deyip bıçağı kayaya saplar (KŞ:16.).

Son olarak KŞ 13; kıssanın bu bölümünü - duygulanıp ağlayarak - şu şekilde anlatır: Akabe cemresi denilen yerde gözlerini bağlatan İsmail'i babası kesmek için yere yatırır. Sonra keskin bıçağı üç defa çocuğun boğazına götürür.

4.8. Bıçak ve Taş (Kaya -Mermer) Motifi

Kıssanın bu bölümü derleme bölgesinde şu şekilde verilir: Hz. İbrahim çocuğunu kesmek için keskin bıçağını İsmail'in boynuna sürter fakat bıçak kesmez (KŞ: 1,2,3,4,6,7,8,10,11) ve birkaç defa (KŞ:5), üç defa (KŞ:13,14,15) dener. Tekbirden sonra bıçak kesmez (KŞ:9). İbrahim Peygamber, kesmeyen bıçağını yere (KŞ:1); mermere (KŞ:1,6); kayaya (KŞ:3); taşa (KŞ:2,4,5,7,8,9) vurur. Bıçak, mermeri (KŞ:1,6); taşı (KŞ:2,4,5,7,8,9,13,14,15); kayayı (KŞ:3) ikiye böler.

Hz. İbrahim yanında en keskin bıçakları getirmiştir; fakat bıçaklar, çocuğu kesmez. Bunun üzerine "Ya bıçak

niye kesmiyorsun?” deyip bıçağı taşa vurur. Taş birden ikiye ayrılır. İbrahim Peygamber, kendi kendine “Nedir bu hikmet?” der (KŞ:12). KŞ 13’e göre ise; çocuğun boğazı üç defa denendiği halde kesilmeyince bu mucize karşısında baba, oğul ve Cebrail şu duaları eder: İbrahim “Allah u Ekber”. (Üç kez tekbir getirir ve bu bıçak neden kesmiyor? diye sorar.) İsmail: “La ilahe illallahü vallahü ekber” der. Cebrail ise; “Allah u Ekber ve İlahil Hamd” diyerek şükreder.

4.9. Tanrı – Melek- Melekler Seslenmesi ve Göksel Kurbanlık

Taberî Tarihindeki rivayetlerde büyük kurbanlığın koç olduğu bildirilir (Taberî 1991: 380). Tevrat’ta da durum aynıdır: “...Ve İbrahim elini uzattı, ve oğlunu boğazlamak için bıçağı aldı. Ve Rabbin meleği göklerden ona çağırıp dedi: İbrahim, İbrahim; ve, işte ben, dedi. Ve dedi: Elini çocuğa uzatma, ve ona bir şey yapma; çünkü şimdi bildim ki sen Allah’tan korkuyorsun, ve kendi biricik oğlunu benden esirgemedin. Ve İbrahim, gözlerini kaldırıp gördü. Ve işte arkasında bir koç çalılıkta boynuzlarından tutulmuştu” (Tekvin 22/1-13). Kur’ân’da ise bu bölümde Allah şöyle seslenir : “Ey İbrahim! Rüyaı gerçekten doğrulukla yerine getirdin, gördüğün gibi inandın. Biz böyle ödüllendiririz işte güzel davrananları. Kuşkusuz bu açık bir sına, kesin bir deneme. Dedik ve ona (oğlunun yerine kesilmek için) büyük bir kurbanlık fide verdik”(Saffat/37/104,105). Görüldüğü gibi Kur’ân’da kurbanlık hayvanın “koç” olduğu belirtilmez.

Kıssanın bu bölümünde sözlü anlatılarda şu şekilde geçer: Bıçak kesmeyince İbrahim’in önüne Allah tarafından (kim getirdiği belli değil) kara renkli, üç ayağı bağlı, bir bacağı beyaz bir koç gelir (KŞ:11). İbrahim Peygamber tam çocu-

ğu kesecekken Allah’ın melekleri gelip seslenirler. Kara koç o sırada çocuğun önüne gelir (KŞ:12). Cebrail, İbrahim Peygambere seslenir: “Allah bu iş için beni görevlendirdi. İsmail’in yerine bu beyaz kınalı ve boynuzlu koçu kurban et!” (KŞ:3,12) der. Cebrail ile gökten bir koç iner. Melek Peygambere şöyle seslenir: “Adağın yerine gelmiştir. Bu koçu kurban et, evladını kurban etme!” (KŞ:5) der. Allah tarafından Cebrail ile bir kuzu indirilir. Kuzunun ayakları bağlıdır (KŞ:13). Cebrail yukarıdan siyah bir koç getirir. Koçun üç ayağı da bağlıdır (KŞ:14,15). Melekler gökten iki yaşında kara koç indirirler (KŞ:10). Gökten hiç ben atmamış beyaz koç iner (KŞ:4). Yukarıdan ayağı güllü (bağlı) bir koç iner (KŞ:6,7). Gökten koç (KŞ:9); ayakları bağlı siyah bir koç (KŞ:8,16) iner. Bu koç, “Allah’ın kocuğudur” (KŞ:16). Bir nidâ ile (*Dur, yapma! çocuğun yerine bu koçu kes!* şeklinde ses gelir.) yukarıdan kınalı, beyaz ve kanatlı bir koç süzülerek iner. Sonraları bu kuyunların kanatları kaybolur (KŞ:17).

Kur’ân’da (çocuğun yerine kesilmesi için) büyük bir kurbanlık şeklinde hayvan tasvir olunurken; Tevrat’ta bir koçun çalılıklarda boynuzlarından tutulduğu bildirilir. Derleme metinlerde de kurbanlık genelde “koç” olarak belirtilir.

4.10. Göksel Kurbanlığın Kurban Edilişi ve Günümüze Taşınan Sembolik Anlamlar

Tevrat’ta kıssanın son bölümü şöyle bitirilir: “...Ve İbrahim, gidip koçu aldı ve oğlunun yerine onu yakılan kurban olarak takdim etti” (Tekvin 22/1-13). Tevrat’ta gönderilen göksel kurbanın “yakılan kurban” olarak takdim edildiğini görüyoruz. G. Erginer’e göre; “Tevrat’ta hoş koku kurbanı önceki dönemlerde çoktanrı dinlerde görülen ve yaygın bir biçimde uygulanan dumanın gökyüzü

Tanrularına gönderilmesi düşüncesiyle özdeştir. Eski Mısır ve Yunan kurban ritüellerinde de bu düşünceye dayalı çeşitli kurban motifleri yer almaktadır” (Erginer 1997:102). Kur’ân’da ise kıssa şu şekilde sona erer: (Daha önceki ayetlerde bunun bir sınav- deneme olduğu belirtildikten sonra) “...Şanını da bıraktık sonrakiler içinde, selam İbrahim’e...Böyle ödüllendiririz işte güzel davrananları. Çünkü o bizim inanmış kullarımızdan” (Saffat Sûresi 37/108,109,110,111). Görüldüğü gibi, Kur’ân’da kurbanlığın nasıl değerlendirildiği belirtilmez.

4.11. Kurban Taksimi ve Sınama Motifi

Dalaman’da, kaynak şahıslar kıssanın bu son bölümü ile ilgili şunları belirtirler:

Cebrail, İbrahim Peygambere: “*Bundan sonra insanlardan kurban kesmek haramdır*” der. Siyah koç kurban edilir. İbrahim Peygamber; kurbanın üçte birini kendine ayırır, üçte birini misafirlerine yedirir, kalan üçte birini de dağıtır. Kaynak şahıs bunun ilahi ve sosyal bir yönü olduğunu bildirerek günümüze kadar geldiğini ve dinimizce vacip olduğunu söyler (KŞ:15).

Hız. İbrahim hiç misafirsiz sofraya oturmaz. Bu yüzden kestiği kurbanın eti helâl olduğu için misafirlerine ikram eder. Peygambere, bu kıssa bir imtihandır (KŞ:5). Allah İbrahim Peygamberi denemiştir. Peygamber, Allah yolunda “en değerlisini” oğlunu kurban etmeye hazırdır (KŞ:11). Kurban kesme görevi bu hadiseden kalmadır. Artık insan kurban edilmiyor. İlk defa kurban kesen koyun keser o da bu kıssadan gelir (KŞ:13). İbrahim Peygamber kurbanı kesince etini dağıtır (KŞ:2), olmayana verir (KŞ:16). Peygamber, koç yerine eğer

evladını kesse idi kurban bayramlarında hayvanlar yerine hep çocuklar kesilecekti (KŞ:6). O günden beri kurban olarak hep hayvan kesilir (KŞ:8). Kâbenin inşası bu kurban olayından sonra olmuştur. Eğer o gün koç yerine insan kurban edilse idi bu gün de hep “en kıymetli” kurban olarak sunulacaktı (KŞ:9). Eğer o vakit, oğlan çocuğu kurban edilse idi ondan sonra da o gelenek devam edeceği için bugün dünyada oğlan nesli az olacaktı (KŞ:10). İbrahim Peygamber, kestiği kurbanın etini hiç yememiştir çünkü koç yerine oğlunu kesseydi onun da etini yemeyecekti (KŞ:3). Hz. İbrahim, koçu keser. Kurban daha sonra buradan gelip Müslümanlara vacip olmuştur. Halk arasında koyun cennetten çıkmadığı denilir. Cennetten çıkarken üzüntüsünden çok ağlamış ve altı gözünün dördü kör olmuş, ikisi kalmıştır. Bu yüzden kurbanlık olarak da çok değerlidir (KŞ:1). Hz. İbrahim’e yukarıdan inen koçtur, keçi inmemiştir. Çünkü halk arasında keçi taşa gezip inatçı olduğu için “şeytan” olarak bilinir. (Kaynak şahısa göre; günümüzde şeytanlar çoğaldığı için keçi de kurban edilmektedir.) Oysaki deve –koyun “Hamale – muska” dır. Allah katında kurban edilebilecek olan en güzel hayvanlardır. İlk üç yıl özellikle koyun kesilmelidir (KŞ:16).

5. Çalışmada Sözlü Geleneğe Yansıyan Kurban Kıssasının Uluslar Arası Motif İndeks’e Göre Motif ve Numaraları:

Derlenen kıssalarda Uluslar Arası Motif İndeks’e göre bazı evrensel motifler tespit edilmiştir (Thompson1966) Bunlar, kıssanın genel kompozisyon düzeninden hareketle şu şekilde verilebilir:

M301. Peygamber (KŞ:1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17)

N825. Çocuk sahibi olmayan kahraman (KŞ: 1,2,3,4,5,6,7,9,10,11,12,13,14,15)

T526.Dua sonucu hamile kalma (KŞ: 1,2,3,4,5,6,7,9,10,11,12,13,14,15)

P233.Baba ve oğlu (KŞ: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17)

F1063. Realist rüya (KŞ:3,5,6,7,9,12,15,13)

Z71.1. Formülistik sayı: Üç (KŞ:15)

Z101.Ölüm sembolü kanlı gömlek (KŞ: 12)

V 30. Kurban kesme/ V 12.4. Kurban olarak hayvan kesme

(KŞ:1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17)

6. Sonuç

Tevrat ve Kur'an'daki kurban kıssası ve bu kıssaların Dalaman yöresindeki yansımaları konusunda verilen bilgilerden sonra, sonuç olarak şunları belirtebiliriz:

Her iki kutsal kitaptaki kıssada ortak tema; Hz. İbrahim'in Tanrı yolunda biricik evladının kurban olarak sunulması sınavıdır. Ancak kitaplar gönderilmiş tüm semavi dinlerde insan yaratılmışların en şerefli olarak bilinir. Bu yüzden onun hayatı da elbette yaratana için çok değerlidir. Burada, son derece trajik bir durum söz konusudur. Peygamberin bir yanda yaratana diğer yanda da en kıymetlisi olan evladı vardır. İnanç ve evlat arasındaki bu seçim bir insanın karşılaşılabileceği en zor durumdur. Kurban olarak sunumu istenilen varlık, Tevrat'ta, sevilen biricik oğul, Kur'an'da, dua karşılığı dünyaya gelen iyi huylu bir çocuk, Dalaman'daki sözlü anlatılarda ise; ilk oğul, en kıymetli varlık, en sevilen..." şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Hem derlenen sözlü anlatılarda, hem de Kur'an ve Tevrat'taki kıssalarda ortak yönün "Tanrı'nın emrine koşulsuz riayet etmek" şeklinde olması belirtilebilir.

Kur'an'daki Kıssaya göre zorlu sınavı başarı ile geçen İbrahim Peygamber, insan yerine yine Allah tarafından gönderilen "büyük kurban"ı kurbanlık olarak sunmuştur. Bu büyük kurban; Dalaman'da tıpkı Tevrat'ta ve Taberî tarihinde olduğu gibi genelde "koç" olarak bilinmektedir. Ayrıca, 9. yüzyılda yazıldığı düşünülen Taberî Tarihindeki Hz. İbrahim'in kurban kıssasıyla ilgili rivayetlere benzer anlatılara Dalaman'da 21. yüzyılda da rastlanmaktadır.

Dalaman'daki sözlü gelenekte bilinen kurban kıssası Kur'an'daki kıssa ile karşılaştırıldığında kutsal kıssaya ait temel çekirdeklerin korunduğunu fakat kıssanın kültürel aktarım ile farklı bir anlatıya dönüştüğünü belirtebiliriz. Elbette buna sebep birinci derecede insandır. Çünkü o, aklı melekeleri ile kültürün yaratıcısı ve taşıyıcısıdır. İkinci sebep ise; yazılı kaynaklar ve kitle iletişim araçlarıdır. Böylece "büyüklerden" duyularak öğrenilen kıssa, zamanla bahsedilen "yeni" ilavelerle kabuk değiştirebilmekte ve sözlü geleneğin büyüğü içinde kişiden kişiye değişerek farklı anlatım ve yorum zenginliği kazanmaktadır.

Bu tür farklılıkların bir sebebi de, derleme yaptığımız kaynak şahısların bir kısmının civar çevrelerde doğup Dalaman'a gelmelerine de bağlanabilir. Söz konusu kültür çeşitliliği bu şekilde açıklanabilir.

NOTLAR

¹ "İd." göndermek, bırakmak. Geniş bilgi için bkz: An Etymological Dictionary of Pre – Thirteenth Century Turkish – Sir Gerard Clauson. At The Clarendon Press, Oxford Uni., Press, 1972.

² İncil ve Tevrat'tan alıntılar için *Kitab-ı Mukaddes* (Ser Ofset Basımevi, İstanbul, 1981) adlı kaynaktan yararlanılmıştır.

³Çalışmanın sonunda numaralandırılarak verilen kaynak şahıslar, çalışmada kısaltarak "KŞ: 1,2,3..."şeklinde gösterilmiştir.

⁴Ayrıca geniş bilgi için bkz: *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Hzl: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, Hâdimü'l- Haremeyni's -Şerifeyn Kral Fehd Mushaf -ı Şerif Basım kurumu, Medine-i Münevvere, 1992.

KAYNAKLAR

Aydın , Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*, ilaveli 2.bs., Din Bilimleri Yay., Konya, 2002.

Çoruhlu , Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabala Yay., 2000.

Elmalı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili Meâli*, (Sadeleştirenler: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç), Ankara: Akçağ Yay., 2006.

Erginer, Gürbüz. *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul: Yapı Kredi ve Kültür Yay., 1997.

Divitçioğlu, Sencer. *Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat ve Devlet*, 3.bs., İstanbul: YKY, 2003.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*, 13. bs., İstanbul: Boğaziçi Yay., 1995.

Kitab-ı Mukaddes. İstanbul: Ser Ofset, 1981.

Köprülü, M. Fuat. *Edebiyat Araştırmaları*, 3.bs., İstanbul: Ötügen Yay., 1989.

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli (Hzl: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş), Hâdimü'l- Haremeyni's -Şerifeyn Kral Fehd Mushaf -ı Şerif Basım kurumu, Medine-i Münevvere, 1992.

İslam Ansiklopedisi. İstanbul: MEB yayınları, 1950.

İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: TTK Basımevi, 1954.

İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: TTK Basımevi, 1987.

Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türki, Der Sa'aadet*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültürünün Gelişme Çağları II*, İstanbul: MEB Yay., 1971.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi II*, Ankara: TTK Basımevi, 1993.

Önal, M. Naci. "Dağ Kültü, Eren Kültü Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları", *Bilgi/Sayı* 25: 99, 2003.

Örnek, Sedat Veyis. *Etnoloji Sözlüğü*, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1971.

Özkan, Ali Rafet. *Dinlerde Kurban Kültü*, Akçağ Yay., Ankara, 2003.

Taberî. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi I*, Ahmet Temir; Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: MEB yay., 1991.

Thompson, Stith. *Motif-Index of Folk Literature*, Bloomington & London, 1955-58;2.bs,1966.

Turan, Şerafettin. *Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Ankara, 1990.

W. Eberhard. *Çin'in Şimal Komşuları*, 2.bs, (Çev: Nimet Uluğtürk) Ankara: TTK yay., 1996.

Türkçe Sözlük. Yeni Baskı, 2 c., Ankara: TTK Basımevi. (TDK Yay., 549 Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları:1) 1988.

W. Radloff. *Sibirya'dan*, 3, 2. bs., (Çev: Ahmet Temir), Düşünce Eserleri Dizisi, İstanbul: MEB Yay., 1994.

Ziya Gökalp. *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul: Toker Yay., 1989.

KAYNAK ŞAHISLAR

1.Kadriye Selçuk,1963 Kızılkaya doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Karacaagaç Köyü/Dalaman.

2. İngül Selçuk, 1961 Kızılkaya doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kızılkaya köyü/Dalaman.

3. Mehmet Kerim Yılmaz, 1967 Ortaca doğumlu, üniversite mezunu, Fransızca öğretmeni, Dalaman.

4.Ayşe Toraman, 1959 Kayadibi köyü doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kayadibi Köyü/Dalaman.

5.Elif Ersan, 1969 Ankara doğumlu, lise mezunu, ev hanımı, Kayadibi Köyü/Dalaman.

6.Izzet Mustafa Şahin, 1923 Elcik köyü doğumlu, okur yazar değil, çiftçi, Elcik Köyü/Dalaman.

7.Fatma Karagöz, 1945 Elcik doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Elcik Köyü/Dalaman.

8.Aynur Yavuz, 1955 Çömen köyü doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Çömen Köyü/Dalaman.

9.(Hacı) Ramazan Uysal, 1912 Çömen köyü doğumlu, ilkokul (medrese) mezunu, çiftçi, Çömen Köyü/Dalaman.

10.Kezban Türker, 1949 Fethiye doğumlu, okur yazar değil, ev hanımı, Şerefler Köyü/Dalaman.

11.Kezban Altın, 1945 Dalaman doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kapıkargın Köyü/Dalaman.

12.Kamil İşli, 1943 Dalaman doğumlu, ilkokul mezunu, emekli işçi, Kapıkargın Köyü/Dalaman.

13.(Hacı) Hasan Fehmi Yıldırım, 1933 Gürköy doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Gürköy/Dalaman.

14.(Hacı) Hatice Yıldırım, 1938 Kayadibi köyü doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Gürköy/Dalaman.

15.Yakup Altındal, 1945 Kafaca /Muğla köyü doğumlu, üniversite mezunu, emekli memur, Dalaman.

16.Şennur Muslu, 1956 Elcik köyü doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dalaman.

17.Neriman Turhan,1949 Bezkes köyü Dalaman doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dalaman.